

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2025.74.161-175>

УДК 72.726

Мержієвська Наталія Юріївна,

кандидат архітектури, доцент,

завідувач кафедри архітектури будівель та споруд

Одеської державної академії будівництва та архітектури

mergievskaya@odaba.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-3100-4816>

Василенко Олександр Борисович,

доктор архітектури, професор

кафедри архітектури будівель та споруд

Одеської державної академії будівництва та архітектури

vasylenko@odaba.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-8261-3104>

ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ СИНАГОГ УКРАЇНИ

Анотація: сакральна архітектура (синагоги) півдня України є невід'ємною частиною історичної та культурної спадщини регіону. Стаття досліджує процес їхньої реставрації та реконструкції, розглядаючи як архітектурні особливості цих будівель, так і їхню роль у житті єврейської громади. На прикладі Одеси демонструється, як відновлення синагог сприяє збереженню культурної ідентичності та зміцненню міжконфесійного діалогу. Реставрація синагог на півдні України - це складний і багатогранний процес, що вимагає комплексного підходу. У статті розглядаються основні проблеми, з якими стикаються реставратори та архітектори, а також аналізуються можливі шляхи їх вирішення. Особлива увага приділяється фінансовим аспектам, законодавчій базі та ролі громадських організацій у реалізації подібних проєктів. Стаття являє собою поглиблений аналіз історичних, архітектурних і сучасних аспектів реставрації синагог на півдні України. У роботі розглядаються різні методики реставрації, застосовувані матеріали, а також питання адаптації історичних будівель до сучасних функцій. На основі конкретних прикладів проєктів пропонуються рекомендації для подальшого розвитку цього напрямку. Типологія сакральних споруд багатокомпонентна і спрямована на створення логічної основи для архітектурного аналізу. Типологія будівель може бути технічною, естетичною тощо. Деякі типи сакральних споруд через сформовані архітектурні типи та канони досить легко типізувати, а для деяких – це є досить складним завданням. Синагоги XIX століття Кавказького краю та Облaсті Війська Донського належать саме до такої групи. У XIX столітті на тлі зміни соціально-культурного тла юдейських громад синагоги перестали бути спорудами, жорстко

регламентованими традиційними релігійними законами, кодифікованою системою формотворення і стали прикладом відносно вільного синтезу стилістичних, композиційних елементів, використання різних матеріалів і конструктивних систем, розмірів, розміщення. Кожна будівля синагоги в дев'ятому столітті є комбінацією вищезазначених елементів. Цей відкритий підхід пояснює багатство жанру. Відповідно, типологія будівель синагог може ґрунтуватися тільки на розпізнаванні цих елементів і створюватися за кожним із них: типологія планувальної структури, типологія принципів формування об'ємно-просторової композиції.

Ключові слова: реставрація; ревіталізація синагог; південь України; культурна спадщина; єврейська громада; історія архітектури.

Актуальність дослідження. Синагоги - сакральні будівлі, а також пам'ятки архітектури, свідки багатовікової історії єврейських громад. Їх збереження - це внесок у збереження культурного різноманіття та історичної пам'яті регіону. Реставрація синагог дає змогу єврейським громадам відновити своє релігійне життя, проводити богослужіння і культурні заходи. Так само сприяє зміцненню міжконфесійного діалогу і толерантності в суспільстві. Відновлені синагоги можуть стати привабливими туристичними об'єктами, сприяючи розвитку культурного туризму та залученню інвестицій у регіон. Реставрація синагог - це соціальний проєкт, який об'єднує людей різних національностей і віросповідань, сприяє зміцненню громадянського суспільства.

Більшість синагог на українських землях будувалися як оборонні споруди, маючи форму фортець, що символізували силу та стійкість громади в умовах невизначеності. Вражаюча архітектура цих синагог не лише розповідає про важливість релігійного життя, а й про здатність єврейських громад виживати і зберігати свою культуру протягом століть.

Україна також є батьківщиною хасидизму - одного з найвпливовіших рухів в єврейській релігійній традиції. Тут поховано більшість хасидських цадиків та ребе, чий вчення і сьогодні залишають незгладимий слід у духовному житті єврейських громад по всьому світу. Багато з цих історичних споруд дійшли до наших днів, залишаючи живі свідчення минулого та сліди великої спадщини єврейського народу.

Постановка проблеми полягає в необхідності збереження унікальної культурної та історичної спадщини регіону, що перебуває під загрозою руйнування та втрати. Синагоги як релігійні та архітектурні пам'ятки несуть у собі багатовікову історію єврейських громад, їхні традиції та цінності. Однак, унаслідок історичних подій, таких як війни, революції та періоди гонінь, багато

синагог було зруйновано, сплюндровано або використовували не за призначенням.

Україна має багату історію єврейського населення, яке зробило значний внесок у культурний та соціальний розвиток країни. Синагоги як центри релігійного життя єврейського населення є важливими об'єктами дослідження. Історія єврейських громад та синагог в Україні пронизана численними перетвореннями, які були спричинені як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками.

Єврейська громада в Україні має глибоке історичне коріння, яке визначає її унікальність і різноманітність. Синагоги як центри релігійного життя відображають динамічний взаємозв'язок між релігією, суспільством і культурою. Вони служили місцями для навчання, спілкування та проведення різноманітних соціальних заходів.

Релігійні об'єкти архітектури в Україні пройшли довгий шлях розвитку, що відображає різні історичні періоди та впливи. Освіта єврейських громад в Україні була тісно пов'язана з формуванням житлових об'єднань, або згідно з єврейською традицією, "кагалів" [1]. Ці громади служили основою створення синагог та інших релігійних об'єктів. Згодом синагоги стали відображати різні архітектурні стилі та традиції, включаючи вплив місцевої української архітектури. Від простих дерев'яних будівель до чудових кам'яних споруд ці об'єкти відображають різноманітність єврейської культури та історії в Україні. Багато історичних синагог в Україні перебувають у поганому стані і потребують реставрації. Історія та розвиток синагог в Україні є важливою частиною культурної та історичної спадщини країни. Збереження та розвиток цих унікальних об'єктів потребує зусиль з боку всього суспільства та держави.

Мета дослідження полягає у необхідності відновлення та реставрація синагог України, для вирішення якої потрібно поставити конкретні завдання:

- визначити важливість збереження синагог як пам'яток архітектури та культури;
- описати поточний стан синагог, проблеми, з якими стикається їхня реставрація;
- розробити рекомендації для державних органів, громадських організацій та релігійних громад щодо збереження та реставрації синагог;
- систематизувати наявні знання про синагоги півдня України, їхню історію та архітектуру.

Аналіз останніх досліджень. Існує значна кількість історичних досліджень, присвячених історії єврейських громад півдня України та їхнім синагогам. Ці дослідження дають змогу простежити еволюцію синагог як архітектурних і релігійних центрів. Архітектурні аспекти реставрації синагог півдня України є найважливішою складовою процесу збереження культурної спадщини регіону. Чимало дослідників та архітекторів присвятили свої роботи вивченню

унікальних особливостей синагогального зодчества та розробці методик реставрації. Ключові дослідники та їхні роботи: Євген Котляр - один із провідних дослідників єврейської історії та культури України. Його праці присвячені різним аспектам синагогальної архітектури, символіці та історії єврейських громад («Синагоги єврейських містечок», «Кам'яні синагоги-фортеці України XVI - XVIII ст.», «Образ Єрусалимського Храму в традиціях синагогального зодчества»). Сергій Кравцов - спеціалізується на вивченні історії єврейських громад Західної України та їхніх синагог. Він провів безліч польових досліджень і опублікував низку фундаментальних праць. Валерій Підлужний - український історик, який спеціалізується на історії євреїв України. Його роботи охоплюють широке коло питань, включно з історією синагог («Синагоги Західної України», «Про походження кам'яних синагог»). До вивчення історії єврейських громад України також зробили значний внесок іноземні вчені, такі як Шалом Бім, Олександр Дубнов та інші.

Основна частина. Синагоги - це не просто релігійні будівлі, це живі свідки історії, культури та архітектури єврейських громад. Кожна синагога - це унікальний витвір мистецтва, що відображає особливості часу і місця свого створення. Архітектура синагог неймовірно різноманітна і залежить від безлічі факторів: географічного розташування, історичного періоду, культурних впливів і матеріальних можливостей громади. Розрізняють основні стилі синагог:

Візантійський стиль: Цей архітектурний стиль характерний для Східної Римської імперії, має свої унікальні риси, які не завжди прямо переносилися на синагогальне зодчество. Характеризуються куполами, арками та мозаїками. Приклад: Синагога в Одесі (рис. 1.)

Романський стиль: це явище доволі рідкісне і, скоріше, виняток, ніж правило. Більшість синагог на території сучасної України будувалися в пізніші періоди, коли романський стиль уже поступився місцем готиці та іншим архітектурним напрямкам. Характерний для XI-XII століть, не набув широкого поширення в синагогальному зодстві. Характерні риси - масивні стіни, невеликі вікна, округлі арки. Романський стиль у синагогах України - явище рідкісне і складне для вивчення. Деякі елементи романської архітектури можуть зустрічатися в окремих синагогах, говорити про існування великої кількості синагог, збудованих у суто романському стилі, не доводиться (рис. 2). 1990 року велику синагогу, збудовану 1913 року, а потім перетворену на спорткомплекс, нарешті було повернуто єврейській громаді Харкова.

Після використання як спорткомплексу протягом сімдесяти років і після пожежі 1998 року одна з найбільших синагог Європи гостро потребувала реконструкції та ремонту. Харківська синагога - центр і серце харківського єврейства. Ремонт Великого залу синагоги було закінчено 19 травня 2003 року.

Крім залу план передбачає бібліотеку, аудіо-відео зал, кімнату для проведення одруження, спортзал і кімнати відпочинку, гуртожитки.

Стиль Ренесанс: Характеризувався прагненням до симетрії та пропорційності, що відбивалося в оформленні фасадів будівель. Портки і колонади - ці елементи, запозичені з античної архітектури, часто використовувалися в ренесансних будівлях і могли бути присутніми в синагогах. Ліпнина, рослинні орнаменти та інші декоративні елементи, характерні для Ренесансу, могли використовуватися в оформленні синагог. Куполи, особливо в поєднанні з барабаном, є одним із характерних елементів ренесансної архітектури. Одним із найяскравіших прикладів синагоги з елементами ренесансу на теренах України є синагога в Сатанові. Побудована в XVI столітті, вона поєднує в собі оборонні елементи та декоративні елементи, характерні для Ренесансу (рис. 4).

Стиль Бароко: Стиль, що характеризується пишністю, динамічністю та емоційністю, залишив свій слід і в архітектурі синагог півдня України. Хоча цей напрямок не був настільки ж популярним, як у католицьких храмах, деякі синагоги демонструють яскраві приклади барокового декору і планування. Багате оформлення, ліпнина, позолота. Найвідоміші приклади синагог з елементами бароко на півдні України: Синагога в Жовкві, хоча основним стилем цієї синагоги є ренесанс, в її інтер'єрі присутні елементи бароко, особливо в оформленні стелі та стін (рис. 5); Синагоги в Умані: Деякі синагоги в Умані, особливо ті, що були перебудовані чи розширені в XVIII-XIX століттях, мають елементи бароко у своєму оформленні.

Стиль Модерн: Стилистичний напрям у мистецтві кінця XIX - початку XX століть, який справив значний вплив на архітектуру. На півдні України, зокрема в таких містах, як Одеса, Миколаїв, Херсон, багато синагог було збудовано саме в цьому стилі, що відображало прагнення до оновлення та гармонійного поєднання традицій із новими віяннями. Приклади синагог півдня України в стилі модерн Одеса: Багато одеських синагог, побудованих наприкінці XIX - на початку XX століть, виконані в стилі модерн. Вони вирізняються вишуканим декором, використанням вітражів та оригінальними плануваннями. У Миколаєві також збереглися кілька синагог у стилі модерн, які є яскравими зразками архітектури початку XX століття. У Херсоні модерн також знайшов своє відображення в синагогальній архітектурі. Інші міста: У деяких інших містах півдня України, таких як Миколаїв (рис. 6), Херсон (рис. 7), також можна знайти синагоги з елементами готичного стилю, особливо в їхньому декорі.

Конструктивізм: Архітектурний стиль, що виник на початку XX століття і характеризується функціональністю, простотою форм і використанням сучасних будівельних матеріалів. Незважаючи на свою популярність у цивільному та

промисловому будівництві, конструктивізм знайшов обмежене застосування в релігійній архітектурі, зокрема в синагогах. Незважаючи на ці обмеження, деякі синагоги на півдні України все ж демонструють елементи конструктивізму. Найчастіше це проявляється в простих геометричних формах, будівлі мають чіткі геометричні форми, позбавлені складних декоративних елементів. Вікна часто займають більшу площу фасаду, забезпечуючи гарне природне освітлення. Конструктивізм у синагогах - явище радше виняток, ніж правило. Частіше зустрічаються окремі елементи конструктивізму, а не повністю збудовані в цьому стилі синагоги. Ідентифікація конструктивізму в синагогах вимагає глибокого вивчення та аналізу архітектурних особливостей кожної конкретної будівлі. Незважаючи на те, що синагоги в стилі конструктивізму на півдні України - явище рідкісне, їхнє вивчення дає змогу краще зрозуміти архітектурні тенденції XX століття і вплив ідеології на релігійну архітектуру [1].

Юдейська культова споруда не була зруйнована під час Другої світової війни і використовувалася як синагога до 1959 року, коли була конфіскована радянською владою. Велика синагога Берегсаса на пл. Кошута в Береговому, в Україні (Закарпатська область) була побудована наприкінці XIX століття. Юдейська культова споруда не була зруйнована під час світової війни і використовувалася як синагога до 1959 року, коли була конфіскована радянською владою [2]. Наприкінці 2010-х фасад Будинку культури прикрасили величезним постером з малюнком оригінального фронту, прапорами України та Угорщини. З боку вул. І. Сечені встановлена меморіальна дошка «Пам'яті багатьох тисяч євреїв з Берегова та Березької жупи, яких вивезено та знищено в фашистських концетраційних таборах у 1944 році» [3]. Зараз у місті працює одна синагога, яка і є центром культурного та духовного життя єврейської діаспори Берегово. В 2014 році відбулись масштабні роботи з реставрації приміщення, які були ініційовані громадою [4].

Архітектура синагог постійно розвивалася, відображаючи зміни в суспільстві та культурі. Стародавні синагоги: Перші синагоги були досить скромними будівлями, які часто нагадували звичайні будинки. Середні віки: у середні віки синагоги стали складнішими за своєю конструкцією, з'явилися елементи фортифікації [5]. Новий час: з розвитком міст і зростанням єврейських громад синагоги перетворилися на великі і вражаючі споруди. XX століття: у XX столітті архітектура синагог зазнала значних змін під впливом модернізму та інших сучасних течій.

Крім релігійного призначення, синагоги виконували й інші функції [6]: *Громадський центр*: Синагоги були центрами єврейської громади, де люди збиралися не тільки для молитви, а й для обговорення суспільних питань, організації благодійних заходів тощо. *Освітній центр*: При синагогах часто

діяли школи, де вивчали Тору та інші релігійні тексти. *Культурний центр*: Синагоги були місцями проведення музичних і театральних вистав, літературних вечорів та інших культурних заходів.

Сьогодні синагоги продовжують відігравати важливу роль у житті єврейських громад. Сучасні синагоги часто поєднують у собі традиційні елементи та сучасні архітектурні рішення. Вони можуть бути як невеликими молитовними будинками, так і великими культурними центрами. Визначити, яка саме синагога України є найкраще збереженою, досить складно. Стан багатьох історичних будівель постійно змінюється під впливом часу і різних чинників. Однак, деякі синагоги України виділяються своєю красою, масштабністю та ступенем збереженості [7].

Ключові чинники, що впливають на збереження синагог [8]: *Дата побудови*: Пізніші синагоги часто збереглися краще, оскільки вони менше зазнавали руйнувань під час воєн і революцій. *Матеріал споруди*: Кам'яні синагоги, як правило, більш довговічні, ніж дерев'яні. *Догляд і реставрація*: Синагоги, які регулярно реставруються і перебувають під охороною держави, краще зберігаються.

Деякі з найкраще збережених синагог України: *Хоральна синагога в Дніпрі («Золота троянда»)*: Одна з найвідоміших і найкрасивіших синагог України. Її реставрацію було завершено 2018 року, і тепер вона є одним із символів міста (рис. 10). *Головна синагога Києва*: Також відома як Велика хоральна синагога. Була збудована наприкінці XIX століття і є найбільшою синагогою України (рис.11). *Синагога в Умані*: Знаменита тим, що сюди щороку приїжджають тисячі прочан, щоб відвідати могилу рабі Нахмана з Браслава (рис.12). *Синагога в Мукачеві*: Збудована в XVII столітті. Відрізняється багатим внутрішнім оздобленням і унікальною акустикою (рис. 13).

Інші синагоги, які варто згадати: Синагога в Одесі - одна з найстаріших синагог України, збудована у XIX столітті; Синагога у Львові збереглося кілька історичних синагог, кожна з яких має свою унікальну історію; Синагоги в Ужгороді, Чернівцях, Луцьку: Ці міста також можуть похизуватися гарними та добре збереженими синагогами [9]. Стан синагог постійно змінюється. Деякі з них можуть бути відреставровані найближчим часом, а інші, на жаль, можуть занепасти.

Синагоги, які мали визначення найстарішої синагоги в Україні та мали завдання непросте, оскільки багато історичних будівель було зруйновано або перебудовано. Проте збереглося кілька синагог, вік яких налічує кілька століть. Вони є унікальними пам'ятками архітектури та історії, що відображають багату культуру єврейського народу в Україні.

Серед найстаріших синагог України можна виділити будівлі, зведені в XVI столітті: *Синагога Ісаака Нахмановича («Золота Троянда»)* у м. Львові: Одна з найвідоміших і найкрасивіших синагог України. Її будівництво почалося 1582 року (рис. 14). *Синагога «Баха» в Меджибожі*: Ще одна видатна пам'ятка архітектури XVI століття. Синагога вирізнялася багатим внутрішнім оздобленням та унікальною акустикою (рис.15). *Синагоги в м. Шаргороді, Сатанові, Підгайцях*: Ці синагоги також були збудовані в XVI столітті і являють собою цінні зразки єврейської архітектури. *Синагоги України XVII століття*: оборонні споруди. Багато синагог, побудованих у XVII столітті, мали оборонні функції через часті напади. Серед них: *Синагога «Собескі Шил» у Жовкві*: Це одна з найбільших синагог оборонного типу в Європі. Її потужні мури та вежі свідчать про неспокійний час, у який вона була збудована (рис. 16).

Визначення точного віку синагоги може бути ускладнене з кількох причин: *Відсутність документації*: Багато історичних документів було загублено або пошкоджено. *Перебудови*: Синагоги часто перебудовувалися і добудовувалися, що спотворювало їхній первісний вигляд. *Руйнування*: Війни, пожежі та інші катаклізми призводили до руйнування синагог [11].

Багато старих синагог в Україні перебувають у жалюгідному стані або зовсім зруйновані. Однак останніми роками спостерігається зростання інтересу до збереження і відновлення єврейської культурної спадщини. Проводяться реставраційні роботи, спрямовані на збереження унікальних пам'яток архітектури. Важливо зазначити, що список найстаріших синагог України не є вичерпним. Нові археологічні дослідження та історичні відкриття можуть внести свої корективи в наші уявлення про єврейську архітектуру в Україні. Незважаючи на труднощі, є безліч прикладів успішної реконструкції синагог. Однією з найвідоміших є реконструкція Хоральної синагоги в Дніпрі, яка тепер носить назву "Золота Роза".

Аспекти, які враховуються під час реконструкції: *Історична достовірність*: Реставратори прагнуть максимально точно відтворити первісний вигляд синагоги, використовуючи історичні матеріали та фотографії. *Сучасні вимоги*: При цьому необхідно враховувати сучасні будівельні норми і вимоги безпеки. *Функціональність*: Відновлені синагоги мають бути не тільки красивими, а й зручними для проведення релігійних служб та інших заходів [3].

Рис. 1. Головна синагога Одеси, вул. Рішельєвська, 1850 р., арх. Франц Моранді

Рис. 2. Головний фасад Харківської Хоральної синагоги (2009 р.)

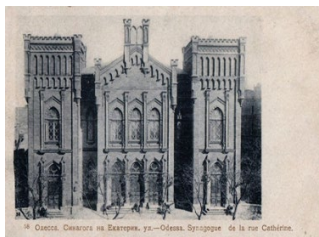

Рис. 3. Холодна синагога, 1887г., арх. І. Тарнопольський . (згоріла у 1919 р.)

Рис. 4. Синагога в селищі Сатанів, 1532 р. Городоцький р-н, Хмельницька обл.

Рис. 5. Синагога в Жовкві

Рис. 6. Макет, Миколаївська хоральна синагога

Рис. 7. Реставрація синагоги «Хабад», м. Херсон

Рис. 8. Велика синагога, м. Берегове

Рис. 9. Велика синагога, м. Берегове

Рис. 10. Хоральна синагога, м. Дніпро

Рис. 11. Головна синагога, м. Київ

Рис. 12. Синагога, м. Умань

Рис. 13. Синагога, м. Мукачево

Рис. 14. Синагога Ісаака Нахмановіча, м. Львів

Рис. 15. Синагога «Баха», м. Меджібожі

Рис. 16. Синагога «Собески Шил», м. Жовкві

Вказані об'єкти об'єднують: *Збереження історичної автентичності*: Реставратори прагнуть максимально точно відтворити первісний вигляд синагог, використовуючи історичні матеріали та фотографії. *Сучасні технології*: Під час реставрації застосовуються сучасні будівельні технології та матеріали, що дає змогу забезпечити довговічність відновлених будівель. *Міжнародне співробітництво*: У реставраційних проєктах беруть участь фахівці з різних країн, що дає змогу об'єднати найкращі практики та знання.

Яскраві приклади реставрація синагог в Україні. Реставрація синагог в Україні - це не просто відновлення будівель, це відродження історії, культури та духовності. Кожен відновлений храм - це унікальний витвір мистецтва, що несе в собі відбиток часу і таланту його творців [12]: *Жовківська синагога* - одна з найбільших ренесансних синагог оборонного типу в Європі. Побудована наприкінці XVII століття, вона вражає своєю монументальністю та красою. Реставрація цієї унікальної пам'ятки архітектури триває, і вже зараз можна оцінити масштаб виконаної роботи. *Сатанівська синагога* - ще один яскравий приклад успішної реставрації. Цей храм був практично повністю зруйнований, але завдяки зусиллям реставраторів і меценатів вдалося повернути його до життя. Сьогодні синагога в Сатанові є однією з головних визначних пам'яток регіону [13]. *Головна синагога Києва* - одна з найвідоміших синагог України. Її реставрацію було завершено 2018 року. Відновлено унікальні інтер'єри, розписи та вітражі. Синагога знову стала центром єврейської громади столиці. *Хоральна синагога в Дніпрі*, відома також як "Золота троянда", є одним із найяскравіших прикладів синагогальної архітектури України. Реставрація цієї будівлі дала змогу зберегти її унікальний вигляд і перетворити її на один із символів міста.

Попри досягнуті успіхи, реставрація синагог в Україні стикається з низкою проблем: *Недостатнє фінансування*: Реставрація таких масштабних об'єктів потребує значних фінансових ресурсів. *Відсутність кваліфікованих фахівців*: Не завжди легко знайти фахівців, що володіють необхідними знаннями та досвідом у сфері реставрації синагог. *Соціальні та політичні чинники*: У деяких випадках процес реставрації може бути складним соціальними та політичними проблемами.

Проте перспективи розвитку цього напрямку вельми оптимістичні. Зростаючий інтерес до історії та культури єврейського народу, а також підтримка держави і міжнародних організацій сприяють збереженню і популяризації унікальної архітектурної спадщини України.

Реставрація синагог в Україні - це складний і багатогранний процес, що потребує значних зусиль і ресурсів. Однак, результати цієї роботи мають величезне значення для збереження історичної пам'яті, розвитку культури та зміцнення міжконфесійних відносин.

Висновки. Надзвичайно важливо відновлювати синагоги, тому що існують основні аспекти реставрації: *Історична пам'ять*: Синагоги - це свідки багатовікової історії єврейського народу в Україні, вони зберігають у собі пам'ять про трагічні та радісні події. *Культурна спадщина*: Синагоги є унікальними архітектурними пам'ятками, що відображають різні стилі та епохи. *Релігійні потреби*: Відновлення синагог дає змогу єврейській громаді повноцінно здійснювати свої релігійні практики. *Туризм*: Реконструйовані синагоги можуть стати привабливими туристичними об'єктами, що сприяють розвитку культурного туризму. *Соціальна значущість*: Реставрація синагог сприяє зміцненню міжконфесійного діалогу, толерантності та соціальної єдності. *Втрата*: Без своєчасної реставрації багато синагог можуть бути втрачені назавжди, що стане непоправною втратою для культурної спадщини України.

Особлива роль Одеси - міста з багатою архітектурною історією, де синагоги являють собою яскравий приклад поєднання різних стилів і культурних впливів. Багато одеських синагог розташовані в історичному центрі міста і є невід'ємною частиною його архітектурного вигляду. Туристична привабливість: Одеса - популярне туристичне місто і відновлені синагоги можуть стати однією з його головних визначних пам'яток.

Основні принципи проблем реставрації синагог: *Фінансування*: Реставрація історичних будівель потребує значних фінансових вкладень. *Відсутність документації*: Часто відсутня детальна документація про первісний вигляд синагог, що ускладнює процес реставрації. *Узгодження різних інтересів*: Необхідно узгодити інтереси різних зацікавлених сторін: влади, релігійних громад, місцевих жителів тощо. *Відсутність кваліфікованих фахівців*: Не завжди є достатня кількість фахівців, що володіють необхідними знаннями і навичками для проведення реставраційних робіт.

Можливі шляхи вирішення: *Залучення інвестицій*: Необхідно шукати джерела фінансування, як державні, так і приватні. *Міжнародне співробітництво*: Співпраця з міжнародними організаціями та фондами, що займаються збереженням культурної спадщини. *Розробка комплексних програм*: Створення комплексних програм реставрації та збереження синагог. *Підвищення суспільної обізнаності*: Проведення інформаційних кампаній для привернення уваги до проблеми збереження синагог. *Підготовка фахівців*: Навчання фахівців у галузі реставрації історичних будівель.

Реставрація синагог півдня України - це складне, але надзвичайне завдання, яке потребує спільних зусиль держави, громадських організацій, релігійних громад та приватних інвесторів. Відновлювання синагог - це внесок у збереження культурної спадщини України, розвиток сакральної архітектури і зміцнення міжконфесійного діалогу та туризму.

Список літератури

1. Козелківський В., Чемеринський А. Синагоги Галича: історія та архітектура // Галич. Збірник наукових праць. 2023. № 8. С. 175–204. DOI: https://doi.org/10.15330/hal_swg.8.175-204
2. Торцова О. Ю. История строительства синагоги в посаде Бежунь Плоцкой губернии // Вестник Московского университета. Серия 8. История. 2024. Т. 65, № 5. С. 168–179. DOI: <https://doi.org/10.55959/MSU0130-0083-8-2024-65-5-168-179>
3. Chiat M. J. S. Handbook of synagogue architecture. Providence: Brown Judaic Studies, 2020. 419 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvzpv521>
4. Messinas E. Preservation of synagogues in Greece: Using digital tools to represent lost heritage // Heritage. 2025. Vol. 8, № 6. Art. 211. DOI: <https://doi.org/10.3390/heritage8060211>
5. Keßler K., Knufinke U. Introduction to Part 1: Synagogues and spaces in post-war Germany // Jewish life and culture in Germany after 1945: Sacred spaces, objects and musical traditions / ed. by K. Keßler, S. Ross, B. Staudinger, L. Weik. Berlin; Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2022. P. 7–36. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110750812-002>
6. Klei A. “Jewish building” in the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic after the Holocaust: possibilities, limits, spaces // Arts. 2020. Vol. 9, no. 1. Article 38. DOI: <https://doi.org/10.3390/arts9010038>
7. Росляков М., Гнідець Р. Історія єврейської громади та синагог на території м. Харкова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура. 2024. Т.6, №1. С.158–164. DOI: <https://doi.org/10.23939/sa2024.01.158>
8. Vasilenko, A., Koniuk, A. Light facilities complex in architectural design // Proceedings of the 2nd International Conference on Building Innovations (ICBI 2019); eds. V. Onyshchenko, G. Mammadova, S. Sivitska, A. Gasimov. Cham: Springer, 2020. Lecture Notes in Civil Engineering; vol.73. P.491–499. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-42939-3_49
9. Vasilenko A., Koniuk A., Palii K. Lighting means as factors influencing the formation of architectural environment // Proceedings of the 3rd International Conference on Building Innovations (ICBI 2020) / eds. V. Onyshchenko, G.Mammadova, S. Sivitska, A. Gasimov. Cham: Springer, 2022. Lecture Notes in Civil Engineering. Vol. 181. P. 561–572. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-85043-2_53
10. Vasilenko, A., Tanirverdiiev, A., Koniuk, A., Vorobiova, O. Artificial Lighting Environment of the City. In: Onyshchenko, V., Mammadova, G., Sivitska, S., Gasimov, A. (eds). Proceedings of the 4th International Conference on Building

Innovations (ICBI 2022). Lecture Notes in Civil Engineering. Vol. 299. Cham: Springer, 2023. P. 585–596. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-17385-1_47

11. Конюк А.Є., Данько К.С. Проблеми архітектурної організації екологічного та енергоефективного житла на прикладі екологічного блокованого житлового будинку в м. Полтава // Енергоефективність в будівництві та архітектурі. 2018. № 11. С.112–119. DOI: <https://doi.org/10.32347/2310-0516.2018.11.112-119>

12. Kravtsov, S. R. Synagogue Architecture // Oxford Research Encyclopedia of Religion. 20.11.2024. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.1148>

13. Валодзіна А., Волощук М. Вальденський магістр Symon de Galicz de Ungaria // Галич. Збірник наукових праць. 2023. Вип. 8. С. 105–128. DOI: https://doi.org/10.15330/hal_swg.8.105-128

References

1. Kozelkivskyi, V., & Chemerynskyi, A. (2023). Synagogues of Halych: History and architecture. Halych. Collection of Scientific Works, 8, 175–204. https://doi.org/10.15330/hal_swg.8.175-204 (in Ukrainian).

2. Tortsova, O. Yu. (2024). History of the construction of the synagogue in Bezhun, Plock Governorate. Lomonosov History Journal, 65(5), 168–179. <https://doi.org/10.55959/MSU0130-0083-8-2024-65-5-168-179> (in Russian).

3. Chiat, M. J. S. (2020). Handbook of synagogue architecture. Brown Judaic Studies. <https://doi.org/10.2307/j.ctvzpv521> (in English).

4. Messinas, E. (2025). Preservation of synagogues in Greece: Using digital tools to represent lost heritage. Heritage, 8(6), 211. <https://doi.org/10.3390/heritage8060211> (in English).

5. Keßler, K. & Knufinke, U. (2022). Introduction to Part 1: Synagogues and Spaces in Post-War Germany. In K. Keßler, S. Ross, B. Staudinger & L. Weik (Ed.), Jewish Life and Culture in Germany after 1945: Sacred Spaces, Objects and Musical Traditions (pp. 7-36). Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg. <https://doi.org/10.1515/9783110750812-002> (in English).

6. Klei, A. (2020). “Jewish building” in the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic after the Holocaust: Possibilities, limits, spaces. Arts, 9(1), Article 38. <https://doi.org/10.3390/arts9010038> (in English).

7. Rosliakov, M., & Hnidets, R. (2024). History of the Jewish community and synagogue in the territory of Kharkiv. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Architecture, 6(1), 158–164. <https://doi.org/10.23939/sa2024.01.158> (in Ukrainian).

8. Vasilenko, A., & Koniuk, A. (2020). Light facilities complex in architectural design. In V. Onyshchenko, G. Mammadova, S. Sivitska, & A. Gasimov (Eds.),

Proceedings of the 2nd International Conference on Building Innovations (ICBI 2019) (pp. 491–499). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42939-3_49 (in English).

9. Vasilenko, A., Koniuk, A., & Palii, K. (2022). Lighting means as factors influencing the formation of architectural environment. In V. Onyshchenko, G. Mammadova, S. Sivitska, & A. Gasimov (Eds.), Proceedings of the 3rd International Conference on Building Innovations (ICBI 2020) (Lecture Notes in Civil Engineering, Vol. 181, pp. 561–572). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-85043-2_53 (in English).

10. Vasilenko, A., Tanirverdiiev, A., Koniuk, A., & Vorobiova, O. (2023). Artificial lighting environment of the city. In V. Onyshchenko, G. Mammadova, S. Sivitska, & A. Gasimov (Eds.), Proceedings of the 4th International Conference on Building Innovations (ICBI 2022) (Lecture Notes in Civil Engineering, Vol. 299, pp. 585–596). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17385-1_47 (in English).

11. Koniuk, A., & Danko, K. (2018). Problems of architectural organization of environmental and energy-efficient housing on the example of environmental blocked residential building in the city of Poltava. Energy Efficiency in Civil Engineering and Architecture, (11), 112–119. <https://doi.org/10.32347/2310-0516.2018.11.112-119> (in Ukrainian).

12. Kravtsov, S. R. (2024, November 20). Synagogue architecture. Oxford Research Encyclopedia of Religion. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.1148> (in English).

13. Valodzina, A., & Voloshchuk, M. (2023). Waldensian master Symon de Galicz de Ungaria. Halych. Scientific Work Collection, 8, 105–128. https://doi.org/10.15330/hal_swc.8.105-128 (in Ukrainian).

Abstract

Natalia Merzhievskia, PhD in Architecture, Associate Professor, Head of the Department. Architecture of Buildings and Structures, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture.

Oleksandr Vasylenko, Doctor of Architecture, Professor, Department of Architecture of Buildings and Structures, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture.

Renovation and restoration of synagogues in Ukraine

Sacred architecture (synagogues) in southern Ukraine are an integral part of the region's historical and cultural heritage. The article examines the process of their restoration and reconstruction, considering both the architectural features of these buildings and their role in the life of the Jewish community. The example of Odesa demonstrates how the restoration of synagogues contributes to the preservation of cultural identity and the strengthening of interfaith dialogue. The restoration of

synagogues in southern Ukraine is a complex and multifaceted process that requires a comprehensive approach. The article discusses the main problems faced by restorers and architects and analyzes possible ways to solve them. Particular attention is paid to financial aspects, the legal framework and the role of public organizations in the implementation of such projects. The article is an in-depth analysis of the historical, architectural, and contemporary aspects of the restoration of synagogues in southern Ukraine. The paper discusses various restoration techniques, materials used, and the adaptation of historic buildings to modern functions. Based on specific examples of projects, recommendations for further development of this field are offered. The typology of sacred buildings is multicomponent and aims to create a logical basis for architectural analysis. The typology of buildings can be technical, aesthetic, etc. Some types of sacred buildings are quite easy to typify due to the established architectural types and canons, while for some it is quite a difficult task. The 19th-century synagogues of the Caucasus region and the Don Army region belong to this group. In the nineteenth century, against the backdrop of changes in the socio-cultural background of Jewish communities, synagogues ceased to be buildings strictly regulated by traditional religious laws, a codified system of form and became an example of a relatively free synthesis of stylistic and compositional elements, the use of various materials and structural systems, sizes, and placement [1]. Each synagogue building in the nineteenth century is a combination of the above elements. This open approach explains the richness of the genre. Accordingly, the typology of synagogue buildings can be based only on the recognition of these elements and be created according to each of them: a typology of the planning structure, a typology of the principles of forming a three-dimensional composition.

Keywords: restoration; revitalization of synagogues; southern Ukraine; cultural heritage; Jewish community; architectural history.